

УДК 364.6:177.72

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v054.2025.16>

А. С. Лобанова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3852-2675>*доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету*

В. І. Орел

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8325-612X>*аспірантка кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету*

ДАРУВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ВИТОКИ, СУТНІСТЬ, СУЧАСНІ ПРОЯВИ

Постановка проблеми. Кризові ситуації, пандемії, політичні конфлікти і особливо війни суттєво впливають на свідомість людей, примушуючи їх переосмислювати сенс і образ свого життя, виокремлювати в складний період життя найбільш значущі цінності для себе і своїх близьких. І нерідко відбувається переорієнтація з домінування матеріальних цінностей на моральні і соціальні, які є найбільш важливими за будь-яких життєвих обставин. Між тим в умовах російсько-української війни, коли мільйони людей втратили свої домівки і вимушено стали переселенцями, коли у воїнів Збройних Сил України постає потреба у додатковому озброєнні, в країні поширилася практика *донатів*, тобто дарування матеріальних речей, предметів, грошей для тих, кому вони конче потрібні для виживання. Термін «донат» (від англійського “donate”, що означає «зробити внесок», «пожертвувати», «дарувати») – це волонтерський внесок або пожертва, яку зазвичай роблять в інтернеті. Він широко використовується в контексті інтернет-сторінок, блогів, стрімінгових платформ та інших ресурсів, де користувачі можуть надіслати гроші для підтримки контент-творців, вебсайтів, благодійних організацій, проектів, тощо. Переказ коштів (донат) проходить за допомогою наявних онлайн-інструментів (залежно від платформи та людини чи організації яки збирає донати) [22]. За своєю суттю донати – це дарування грошей, речей тим людям, які найбільше цього потребують у певний час, у певній ситуації. Звісно, дарування має свою давню історію і традицію, яка у кожного народу має свої особливості, норми і звичаї. В умовах російсько-української війни дарування набуло активного поширення, особливо у юридичній та волонтерській практиці. Між тим у вітчизняній соціології відчувається нестача сучасного трактування дарування як соціального явища, внаслідок чого і актуалізується наукова потреба у більш ґрунтовному його соціологічному осмисленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Тема дарування є предметом дослідження філософів, антропологів, культурологів, економістів, соціологів, юристів. І хоча звичай дарування відомий антропологам давно, особливий інтерес до дослідження його причин, форм та ритуалів виявився на початку ХХ-го століття, коли у 1919 році побачила світ праця британського антрополога Дж. Фрезера «Золота гілка», в якій він вперше звернув увагу на дарообмін [30]. Значний внесок у розуміння дарообміну пізніше внесли Б. Малиновський («Аргонавти в західній частині Тихого океану» [32]), М. Мосс («Нарис про дар» [33]), Ж. Батай («Проклята доля» [25]), Гі Дебор («Потlach» [28]), К. Леві-Стросс («Структурна антропологія» [11]). Серед сучасних досліджень дарування можна виокремити наукові роботи Ж. Бодріяра («Символічний обмін і смерть» [3]), П. Бурдьє («Практичний глузд» [4]), М. Годельє («Загадка дару» [29]), М. Енафа («Дар філософів» [8]), Г. Беркінга («Соціологія дарування» [27]) і голландської соціологині А. Комтер («Соціальна солідарність та дарунок» [31]).

Сучасні українські науковці розглядають дарування або у контексті юридичної практики як договори дарування та шляхи їх укладання або як символічні форми соціальної взаємодії. Так, Л. Шаповал і Т. Устименко розкривають зміст поняття «велика немайна цінність» дарунка [20]; О. Сафончик і Д. Гнатюк аналізують окремі питання, що пов'язані із розірванням договорів дарування [15]; М. Ющенко і О. Кочина досліджують проблемні питання договору дарування на майбутнє [23]. Ґрунтовне дослідження дарування як соціокультурного феномену здійснив В.М. Тимченко у своїй дисертації «Обмін і дарування як соціокультурні явища: порівняльний аналіз» [18]. Між тим в українській соціологічній довідковій літературі термін «дарування» відсутній, натомість є у Вікіпедії і трактується як «дія, у результаті якої майно безоплатно

переходить із власності однієї особи у власність іншої особи. Дарування є одним із способів розпорядження майном. Подарувати можна лише своє майно і без жодних зустрічних умов» [7]. Українські науковці розглядають дарування переважно опосередковано – як форму соціальної взаємності, соціального обміну або як ритуальну й символічну практику. Водночас комплексних соціологічних досліджень дарування як соціального феномена в сучасних умовах, зокрема війни, в українській соціології недостатньо.

Тому метою цієї роботи є обґрунтування дарування як соціального феномена, визначення її сутності і форм вияву в сучасних мовах. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: (1) проаналізувати витоки дарування як соціального явища і наукового концепту; (2) уточнити сутність дарування як соціального процесу і соціальної практики; (3) окреслити сучасні вияви дарування в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дарування як соціальне явище має глибоке історичне коріння, однак його інтерпретація змінювалася залежно від суспільних умов та домінуючих наукових парадигм. Від первісних суспільств, де дарування відігравало роль механізму соціальної інтеграції, до сучасних теорій, які розглядають його в контексті економічних, ритуальних і символічних практик – цей феномен залишався предметом уваги філософів, антропологів і соціологів. Пояснення сутності дарування доцільно пов'язати з пошуком його засадничих ідей у Арістотеля та їх подальшого осмислення як «божественної благодаті» у А. Августина. Аристотель не розглядав дарування як окремий концепт, а скоріше у контексті чеснот і розподілу багатства. Він зокрема писав, що «для чесноти більше характерно робити добро... і неважко побачити, що «давати» означає робити добро...» і «вдячність відчувається до того, хто дає, а не до того, хто не приймає, і хвалу також більше дарує йому» [9]. Тобто для Арістотеля дарування – це частина чесноти щедрості, що полягає у правильному використанні багатства, а сам акт дарування є проявом моральної досконалості, оскільки він передбачає свідому доброчесність і благородство намірів. Натомість А. Августин інтерпретував дарування крізь призму християнської теології, ототожнюючи дар із «божественною благодаттю». На його думку, істинний дар походить від Бога і є не лише матеріальним, а й духовним, оскільки виявляє божественну любов та милосердя. Думка А. Августина про те, що «Бог відкривається як Істина тому, хто його шукає як Істину, і відкриває себе як Любов тому, хто любить», підкреслює, що «Бог дарує себе людині відповідно до її пошуків і любові» [1]. Такий перехід логічно пов'яже античний і християнський підходи до дарування.

У період Нового часу дарування почало розглядатися науковцями у економічному контексті, а саме через економіку дарування («gift economy»), яка стала наслідком критичного осмислення капіталізму та колоніальних війн. К. Маркс і Ф. Енгельс дарування розглядали не як автономний акт щедрості, а як частину економічних і соціальних структур або як обмін благами, зокрема економічними. Вони вважали, що в капіталізмі дарування або маскує обмін, або використовується для підтримки соціального статусу. Якщо у первісних суспільствах дарування існувало в межах родових структур, але з розвитком приватної власності й ринку поступилося місцем товарно-грошовим відносинам, то у майбутньому комуністичному суспільстві дарування, на їх думку, могло б повернутися в іншій формі – як безоплатний розподіл благ за потребами.

У ХХ столітті ключовими науковцями, які досліджували дарування, були антропологи Б. Малиновський і М. Мосс. Б. Малиновський у книзі *«Аргонавти західної частини Тихого океану»* (1922) описав «кулу», тобто обмін дарами (червоними і білими мушлями) серед племен на Тробріанських островах (Папуа-Нова Гвінея) як елемент взаємності, що формував соціальні зв'язки, зміцнював статус і створював цикл обміну, де отримання дару зобов'язувало зробити відповідний дар у майбутньому. Б. Малиновський назвав це принципом взаємності, наголошуючи, що в традиційних суспільствах дарування регулює соціальні відносини [32].

М. Мосс досліджував акт дару в історії римського, індійського, німецького і китайського права. У своїх працях він виявив, що, на думку тубільців, в даруванні речей присутня якась містична сила «хау», яка змушує речі повертатися до їх первинного власника. Люди роблять відповідні дари, боячись втратити свої силу і могутність. Наявність подібної сили Мосс виявляв як у народу маорі в Новій Зеландії, так і на Самоа, де обов'язок відшкодовувати дари здійснюється «під загрозою втратити ману – влада, талісман та джерело багатства, втілений в самій владі» [13; 33].

Аналізуючи систему *«потлачу»* – дарообміну серед індіанців північно-західного узбережжя Північної Америки, М. Мосс виділив такі його елементи: «честь, престиж, мана, яку несе з собою багатство, і безумовний обов'язок відшкодовувати дари під загрозою втратити ману». Потlach – це, перш за все, «боротьба знатних людей за встановлення між собою ієрархії, якій згодом скористається їх клан. <...> Суперництво доходить до марнотратства, абсолютно надмірного знищення накопичених (кланом) багатств з метою затьмарити іншого вождя – суперника і водночас компаньйона» [13].

Отже, у класичній антропології ХХ століття дарування розглядалося не як безкорисливий

акт, а як складна система соціальних взаємозв'язків, яка впливає на владу, статус і солідарність у суспільстві, а відмова від обміну дарів може порушити соціальну рівновагу або навіть спровокувати конфлікт.

Спираючись на класичні антропологічні дослідження, зокрема на ідеї М. Мосса, соціологи Ж. Бодріяр і П. Бурдьє по-різному осмислювали феномен дарування. Ж. Бодріяр у книзі «Символічний обмін і смерть» (1976) критикує традиційне уявлення про дар як альтруїстичний акт. Він вважає, що дарування є не просто обміном благ, а актом символічної влади: той, хто дарує, отримує владу над тим, хто приймає дар, бо створює у нього борг вдячності. Він також розглядає дар у контексті споживацького суспільства, де той перетворюється на симулякр: замість істинного дару люди отримують «комерційні подарунки», що нав'язані маркетингом і рекламою. Отже для Ж. Бодріяра дарування – це символічний обмін, який виходить за межі економіки і включає такі речі, як ритуали, смерть, жертву [3].

Оригінальністю відрізняється розуміння дарування у наукових роботах П. Бурдьє, яке він розглядає через призму соціального капіталу і символічного насильства. У своїх працях, зокрема у «Практичному глузді» (1980), він доводив, що дар ніколи не є повністю безкорисливим. Він пов'язує дарування з концепцією габітусу – стійких соціальних практик, які формуються під впливом культури й соціальних структур [4]. Дарування, за Бурдьє, є формою соціальної гри, де обмін дарами встановлює ієрархію та соціальні зв'язки. Важливий момент у його теорії – дарування має бути завуальованим: якщо воно сприймається як відкрита стратегія отримання вигоди, то втрачає свою ефективність.

Отже, якщо у Ж. Бодріяра дар – це симулякр, інструмент символічного обміну, спосіб нав'язати владу, то у П. Бурдьє – це стратегія накопичення соціального капіталу, що впливає на соціальні позиції людей, однак обидва дослідники показали, що дарування – це не просто акт доброчинності, а складний соціальний механізм взаємообміну із прихованими мотиваціями.

Між тим український дослідник В. Тимченко обґрунтував наукове положення про те, що між даруванням та обміном є певні відмінності. Якщо «обмін є необхідним елементом формування феноменів бідності, обкрадання, то дарування – багатства, обдарування (в обміні блага генеруються в індивідуальні статки, в даруванні – не накопичуються у декого, а утворюють суспільне багатство, яке вільно циркулює між громадянами); обмін створює матеріальне, часткове, приватне, а дарування – духовне, вільне, спільне; матеріальне може обмінюватись, передаватись, а духовне,

суспільне, символічне, інформаційне – ні» [18]. Звісно, з В. Тимченко можна погодитися в тому, що обмін і дарування мають певні відмінності, однак навряд чи можна стверджувати, що обмін є елементом формування феноменів бідності, а дарування – багатства? Якщо мова йде про матеріальні речі – можливо так і є, але ж обмін і дарування передбачають не тільки їх, але й духовну підтримку, символи, соціальний капітал врешті-решт. Чи не бідні люди володіють більш яскраво вираженою якістю обдаровувати інших, порівняно з багатими. Питання лише в тому, що обмінюється і що дарується.

У спробах дати визначення поняттю «дарування», варто згадати, що у класичних працях соціальних антропологів частіше використовується термін «дар» і його зарубіжні аналоги «le don»(фр.) та «gift» (англ.) – подарунок, дар, здібність. Таким чином, помітною стає різниця між даром як річчю, продуктом і даруванням як актом, процесом, джерелом. Як зазначає французький дослідник М. Годельє, дар «зближує його учасників, тому що є спосіб поділитися з іншим, і віддаляє їх соціально, тому що робить одного зобов'язаним іншому. Помітно, що у практиці дарування потенційно міститься величезне поле для маневрів та всіляких стратегій, а також різноманітність протилежних інтересів, яким дар може слугувати. <...> Він може бути, одночасно або послідовно, актом великодушності або насилля, але у цьому випадку насильство приховане за безкорисливою дією, оскільки виглядає як спроба поділитися своїм майном» [29, с. 15].

Кожний із науковців, які вивчали дарування, помічали певні його особливості: Б. Малиновський вказував на особливості соціальних відносин, що формуються у процесі дарообміну; М. Мосс акцентував увагу на таких обов'язках, як давати, приймати і відшкодовувати, а також символічних аспектах ритуалів дарування; К. Маркс і Ф. Енгельс розглядали дарування крізь призму соціально-економічних відносин; Ж. Бодріяр – як симулякр і символічний обмін; П. Бурдьє – як соціальну гру, де відбувається обмін символами і накопичується соціальний капітал; М. Годальє – як акт обміну, благодійності і одночасно насильства. Український науковець В.М. Тимченко розглядає дарування як соціокультурний процес, який є «суб'єкт-суб'єктною формою саморуху і відіграє вирішальну роль у конституванні феноменів свободи, відповідальності, щастя, довіри, відкритості, щедрості, чесності, креативності, розвитку, безкорисності, моральності, благодійності» [18].

Розглянуті наукові підходи до розуміння сутності «дарування» уможливають визначення його як *соціального феномена, що виявляється як історично сформований універсальний меха-*

нізм регуляції соціальних відносин, який виник у межах родової солідарності й зберігся до сучасного часу як гнучкий вияв обміну (речового і символічного), що існує в усіх суспільствах, в усі часи і здатний видозмінюватися і адаптуватися до різних соціально-економічних формацій і суспільних умов.

Дарування доцільно розглядати як соціальний процес і соціальну практику одночасно. Згадаємо, що соціальний процес у соціологічній науці визначається як «сукупність видів діяльності, які зумовлюють стабільний стан або зміни і перетворення, які відбуваються у життєдіяльності суспільства» [14, с. 309]. У зміст соціального процесу входять явища і стани, події і ситуації, цикли і зміни, що спрямовані на досягнення певних результатів і сприяють «послідовній зміні стану або руху елементів соціальної системи (та її підсистем), що спрямовані на вдосконалення її функціонування» [17]. А соціальна практика – це «свідома й доцільна діяльність людей, спрямована на задоволення їхніх потреб, економічних і соціальних інтересів, що веде до зміни соціально-економічних умов життя» [16]. З цих визначень зрозуміло, що соціальні процеси і соціальні практики є невід’ємними складовими соціальної системи та її суб’єктів: перші є динамічним виявом їх функціонування, а другі – усталеною формою їх життєруху. *Дарування як соціальний процес* є частиною обміну між соціальними суб’єктами (індивідами, групами, спільнотами, соціумами тощо) ресурсами, символами та емоціями в суспільстві, і воно може виконувати різні функції: 1) зміцнювати соціальні зв’язки як на мікро, так і макрорівнях (наприклад, обмін подарунками між друзями або в родині; між трудовими колективами чи організаціями); 2) підтримувати соціальну ієрархію (наприклад, здійснення благодійності як демонстрація статусу); 3) формувати норми і традиції (наприклад, святкові подарунки, ритуали взаємної вдячності); 4) здійснювати економічний та культурний обмін (наприклад, меценатство у сфері мистецтва чи науки; донатство у період війни). *А дарування як соціальна практика* – це стабілізована (рутинізована) форма поведінки, оскільки вона повторюється та є впізнаваною в суспільстві; регулюється соціальними нормами та традиціями, адже у різних культурах є усталені форми дарування; має символічне значення тому, що подарунки можуть виражати любов, подяку, повагу або намір встановити зв’язок; включає певні очікування та зобов’язання, до яких належно віднести принцип взаємності: отримавши подарунок, людина часто відчуває необхідність відповісти тим самим і проявляється в різних соціальних контекстах: це можуть індивідуальні подарунки, корпоративне дарування, державні нагороди тощо.

Таким чином, можемо визначити дарування – і як соціальний процес і як соціальну практику, через які між людьми (індивідами, соціальними групами, спільнотами, суспільствами) відбувається взаємобмін не лише матеріальними благами, а й символами, емоціями та соціальними значеннями. Як соціальний процес, дарування змінює динаміку відносин між людьми та групами, формуючи систему взаємних зобов’язань. Як соціальна практика, воно має усталені форми, що відтворюються в суспільстві та виконують різні функції – від вираження вдячності до демонстрації статусу. У своєму фундаменті дарування є актом комунікації, який виходить за межі простого обміну ресурсами й включає уявлення про мораль, владу, довіру та соціальний порядок.

В умовах російсько-української війни в Україні сформувалися нові та трансформувалися традиційні соціальні практики дарування, пов’язані з підтримкою армії, волонтерством, благодійністю та взаємодопомогою. Найбільш розповсюдженою соціальною практикою стало волонтерське дарування, а саме масове передавання громадянами коштів на потреби ЗСУ, купівлю дронів, бронезишетів, автівок тощо; збір гуманітарної допомоги (одяг, ліки, продукти); передавання тепловізорів, аптечок, техніки від української діаспори. Як підкреслює А. Єременко, після початку повномасштабної війни РФ проти України, кількість волонтерів, волонтерських організацій збільшилися в десятки разів: якщо у січні 2022 року в державному реєстрі волонтерів налічувалося 320 осіб, то у червні 2023 року – 4 993 волонтери, тобто у 15 разів більше [10, с. 120].

Подібні практики дарування діють умовно на різних соціальних рівнях: макрорівні (українці – країна, національні фонди); мезорівні (громадські організації, установи – військові підрозділами); мікрорівні (цивільні українці – цивільні українці). На макрорівні за часів війни розповсюдилася така соціальна практика дарування як «Благодійні збори та ініціативи». Можна згадати, наприклад, «Банки донатів» на армію, які були створені за ініціативи С. Притули, Фонду Повернись Живим, UNITED24; купівля символічних подарунків, а саме картин, футболок, патчів та ін., кошти за які були спрямовані на допомогу військовим; розвиток бізнесових структур, що спрямовували і спрямовують частину свого прибутку на підтримку ЗСУ. У своєму звіті С. Притула, засновник Благодійного Фонду, зазначив, що за 2023 рік допомога ЗСУ та людям, які опинилися у складних умовах життя внаслідок російської агресії, опиралася на бюджет у 2,146 млрд гривень, який задонатили українці [2]. А три найбільші волонтерські фонди в Україні («United24», «Повернись живим» та «Фонд Сергія Притули»)

тільки за період із січня до вересня 2023 року зібрали 12,5 мільярдів гривень [24]. Ситуація з донатами динамічна, вона постійно змінюється, це помітно при аналізі оприлюднених даних фондів. До українських донатів приєднуються зарубіжні, з'являється певна динаміка і тенденції, що мають визначатись постійним моніторингом та демаркацією джерел надходжень. Проте, за роки російсько-української війни обсяги донатів постійно змінюються. Як свідчать результати соціологічного опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 34% опитаних українців, які постійно надавали фінансову допомогу армії, вимушеним переселенцям або постраждалим від війни, у 2024 році зменшили суми своїх донатів [21]. У той же час, у 2024 р. до практики донатів долучилися інші дарувальники, внаслідок чого надходження суттєво збільшилися. Так, три найбільших добродійних фонди України: Повернись живим, Фонд Придути і United24 за 2024 рік зібрали 24,1 млрд грн, що на 28% більше, ніж в 2023 році, а загалом за 3 роки війни – 93 млрд грн. За перші місяці 2025 років фондам задонатили майже стільки ж, як за весь 2023 рік [12].

Важливо підкреслити, що у глобальному рейтингу благодійності Charities Aid Foundation (CAF) Україна входить в десятку країн, в яких найбільш високий рівень благодійності: якщо у 2022 р. вона посідала 10 місце, то у 2023 р. – 2 місце, а у 2024 р. – 7 місце [34; 35; 36]. Як бачимо, саме на глобальному рівні соціальні практики дарування перетворюються на процес, набуваючи динамічного характеру та опосередковуються загальнополітичними і економічними впливами, що потребують детального дослідження. Звертаючи увагу на мезорівень, слід згадати практики дарування як «обмін дарунками між громадянськими організаціями, установами і військовими підрозділами», до якої можна віднести листи, дитячі малюнки, власноруч виготовлені речі для військових від гімназій, ліцеїв; подарунки від закладів вищої освіти, громад (наприклад, військове знаряддя, тепловізори, теплі речі, вишиванки, обереги, «миколайчики» на свята), військові обіди чи послуги для військових у кафе, перукарнях тощо. Доволі розповсюдженою формою дарування стали практики «взаємопідтримки серед переселенців і місцевих громад». Наприклад, Дніпропетровська область посідає третє місце в Україні за розподілом та проживанням ВПО (внутрішньо переміщених осіб), а кількість зареєстрованих ВПО у 2025 р. сягає 455 310 осіб [5]. Існує багато місцевих Громадських Організацій, які допомагають місцевим жителям централізовано збирати речі, меблі, товари побуту для ВПО; організовують спільні заходи для підтримки їх дітей; забезпечу-

ють навчання або перекваліфікацію для тих, хто втратив роботу через війну. До таких організацій можна віднести: Центр підтримки ВПО «24», Громадську організацію «Вікінг» та інші [19; 6]. Ще однією розповсюдженою символічною соціальною практикою дарування на мезо- і мікрорівні можна назвати «культурний опір», коли українці організували збір коштів на українську літературу та книжки для військових і переселенців; виготовляли подарунки у вигляді патріотичних сувенірів, національної символіки; створювали та проводили мистецькі заходи на підтримку України, зокрема аукціони, концерти, виставки, кошти з яких йдуть на допомогу армії.

Отже у воєнний час дарування в Україні стало не просто актом взаємодопомоги, а важливим механізмом консолідації суспільства, мобілізації ресурсів і підтримки національного спротиву. Воно виконує як *практичну* (забезпечення необхідним), так і *символічну* (підтримка бойового духу) функції.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Здійснений аналіз засвідчує, що дарування є соціальним феноменом, який виявляється як історично сформований універсальний механізм регуляції соціальних відносин, що виник у межах родової солідарності й зберігся до сучасного часу в усіх суспільствах як гнучка форма обміну, що здатна видозмінюватися і адаптуватися до різних соціально-економічних формацій. Його еволюція від сакралізованого ритуалу до секуляризованої соціальної дії демонструє здатність дару *відтворювати порядок у мінливих соціальних реальностях*, а також свідчить про динаміку соціального смислоутворення в контексті змін культурних парадигм.

Уточнений зміст дарування як соціальної практики дозволяє розглядати його як рутинізовану форму соціальної дії, що структурована нормами взаємності, культурними кодами та очікуваннями. Аналіз витоків дарування свідчить, що ця практика формується в межах *історично детермінованого габітусу* – системи внутрішньо засвоєних схем сприйняття, оцінки й дії, притаманних певному соціальному середовищу.

В той же час, дарування є соціальним процесом, оскільки воно розгортається в часі та змінює соціальні відносини, а відтак виступає механізмом підтримки соціальної взаємодії, передачі цінностей і конструювання спільнот. У часи соціальної турбулентності дарування слугує не лише засобом підтримки, а й інструментом *творення нових форм громадянської ідентичності та публічного простору солідарності* – воно цементує суспільні зв'язки на мікро-, мезо- і макрорівнях.

Аналіз соціальних практик дарування в умовах війни уможливорює виокремлення наступних

їх *характерних особливостей*: динамічна трансформація їх форм; соціальне маркування суб'єктів; виробництво соціальних норм; легітимацію дару; інституціоналізацію і самовідтворення. У сучасній Україні практики дарування видозмінюються – від локально обумовлених форм обміну до макросоціальних структур, зокрема цифрових транскордонних платформ благодійності. Це свідчить про зміщення осередків соціальної взаємодії у віртуальний простір, де формується нова топологія соціальних практик, яка опосередкована поширенням онлайн-інструментів та платформ для донатів. Завдяки цьому формується новий вид цифрової взаємності, де відсутність фізичної взаємодії не нівелює соціальний зв'язок, а навпаки – розширює простір символічної солідарності.

На різних рівнях (мікро, мезо, мега) комунікації дарування виконує функцію соціального маркування: через нього відбувається ідентифікація індивідів і груп у символічному просторі на «своїх» та «чужих»: ті, хто допомагає і донатить і ті – хто цього не робить. Відтак дар виступає знаком приналежності, засобом інтеграції до поля соціальної довіри. Аналіз сучасних практик дарування в умовах війни дозволяє розглядати дар не лише як акт солідарності, а й як механізм символічного виробництва соціальної норми.

Після норматизації, дарування забезпечує соціальну впізнаваність, символічну *легітимацію обміну* і є засобом репродукції колективної пам'яті, особливо в умовах соціального напруження та війни. Якщо раніше подібні збори у соціальних мережах могли б сприйматись, як шахрайські методи зборів коштів, сьогодні це стало визнаним способом допомоги українцям. В період економічних та політичних зрушень виникають питання щодо стабільності роботи певних соціальних інститутів.

Таким чином сучасні вияви дарування в Україні демонструють процес *інституціоналізації дару*, коли спонтанні прояви солідарності набувають організаційних рамок через волонтерські структури, фонди та цифрові платформи. Дар стає не лише актом допомоги, а елементом системної соціальної дії, що підтримує функціонування громадянського суспільства в екстремальних умовах. Практики дарування можуть стати індикатором для вимірювання рівня громадянської участі та ціннісної консолідації. Через рутинізовані форми взаємодопомоги суспільство виявляє свою здатність до самоорганізації, а отже – до збереження соціальної тканини в умовах радикальних викликів. Воно виступає каналом відновлення міжгрупової довіри, особливо у випадках контакту внутрішньо переміщених осіб із місцевими громадами, сприяючи формуванню нових форм локальної солідарності.

Тому перспективними вважаються подальші дослідження чинників, завдяки яким рутинізовані практики дарування набувають характеру процесів і яким чином вони можуть впливати на різні сфери і рівні діяльності українського суспільства у повоєнний час.

Література

1. Августин Блаженний. Божа кістина і любов. *Новий Акрополь*. URL: <https://newacropolis.org.ua/articles/avhustyn-blazhennyi> (дата звернення 12.01.2025).
2. Благодійний Фонд Сергія Притули. Річний звіт 2023. URL: https://ds7zgdsyui79p.cloudfront.net/Annual_Report_2023_1_791483f9a4.pdf?updated_at=2024-01-30T11:39:10.269Z (дата звернення 19.01.2025).
3. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть / пер. з фр. Л. Кононовича. Львів: Кальварія, 2004. 367 с.
4. Бурдье П. Практичний глузд / пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенка, А. Дондюка / за ред. С. Йосипенка. Київ: Український центр духовної культури. 2003. 503 с.
5. Внутрішньо переміщені особи. ДП «Інформаційно-обчислювальний Центр Мінсоцполітики України». 23.04.2025. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> (дата звернення: 01.05.2025)
6. Громадська організація «Вікінг». Facebook. URL: <https://www.facebook.com/p/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B3-100063936061286/> (дата звернення 10.05.2025).
7. Дарування. Вікіпедія.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B0%D1%80%D1%83> (дата звернення 12.04.2025).
8. Енаф М. Ціна істини: дар, гроші, філософія. Дух і Літера. 2019. 512 с. URL: <https://platoscave.com.ua/shop/tproduct/347062750-444746326801-kniga-tsna-stini-dar-grosh-flosofya?fbclid=IwY2xjawHRSdVleHRuA2FlbQlXMAABHqIcwF1qutSrQvzpdLC> (дата звернення 02.01.2025).
9. Етика та чесноти Аристотеля. LibreTexts. Українська бібліотека. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org/%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B> (дата звернення 16.01.2025).
10. Єременко А. В. Вплив волонтерського руху на суспільно-політичне середовище та політичну поведінку в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 48. С. 117–126. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.19> (дата звернення 13.01.2025).
11. Леві-Строс К. Структурна антропологія / пер. з фр. З. Борисюк. К.: Основи, 1997. 387 с.
12. На 28% більше донатів зібрали 3 найбільших фонду в 2024 році Опендатабот. 24.02.2025. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/donates-in-war-2024> (дата звернення 14.04.2025).
13. Нарис про дар М. Мосса. *Соціальна антропологія*: підручник. URL: https://stud.com.ua/82081/filosofiya/naris_mossa (дата звернення 15.03.2025).

14. Ноур А. Процес соціальний. Соціологічна енциклопедія / уклад. В.Г.Городяненко. К.: Академвидав, 2008.
15. Сафончик О., Гнатюк Д. Окремі питання розірвання договору дарування за законодавством України. *Юридичний вісник*. 2023. №2. С. 31–37. http://yurvisnyk.in.ua/v2_2023/4.pdf (дата звернення 02.02.2025).
16. Соціальна практика. ВУЕ. URL: [https://vue.gov.ua/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81](https://vue.gov.ua/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0) (дата звернення 15.02.2025).
17. Соціальний процес. ВУЕ. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81> (дата звернення 02.02.2025).
18. Тимченко В.М. Обмін і дарування як соціокультурні явища: порівняльний аналіз : автореф. дис. ... к. філос. н. : 09.00.03. Київ, 2015. 22 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Timchenko_19.10.2015_avtoref.pdf (дата звернення 14.03.2025).
19. Центр підтримки ВПО «24». Facebook. URL: <https://www.facebook.com/SupportCenter24/> (дата звернення 10.03.2025).
20. Шаповал К., Устименко Т. Особливості тлумачення «великої немайнової цінності» дарунка. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 40–43. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/8.pdf> (дата звернення 09.02.2025).
21. Шепелева А. Соціологи: Третина українців скоротила суми donatів. *Суспільство. Україна*. 22.08.2024. URL : <https://www.dw.com/uk/sociologi-tretina-ukrainciv-skorotila-sumi-donativ/a-70016417>(дата звернення 12.01.2025).
22. Що таке donat (donate)? Де і для чого люди donatять? Хто може збирати donati? URL: <https://tseivo.com/b/LocalWeirdo/t/kgdeea7gmr> (дата звернення: 17.12.2024).
23. Ющенко М.С., Кочина О.С. Проблемні питання договору дарування на майбутнє. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. Вип.63. С. 178–182. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/33.pdf> (дата звернення 02.04.2025).
24. Як donatять українці в 2023 році: огляд зборів United24, «Повернись живим» та фонду Притули. Оновлено. Opendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/donats-for-victory>(дата звернення: 01.02.2025)
25. Bataille G. The Accursed Share. New York : Urzone, 1988. Vol. 1. 61 p.
26. Baudrillard J. Symbolic Exchange and Death. London : Sage Publications, 1993.
27. Berking H. Sociology of giving. London: Sage Publications Ltd, 1999. 176 p.
28. Debord G. Potlatch: 1954–1957 Berlin : Edition Tiamat, 1997. 383 p.
29. Godelier M. The enigma of the gift. Cambridge : Polity Press, 1999. 264 p.
30. Frazer J. The golden bough; a study in comparative religion. Charleston SC: BiblioLife, 2009. 426 p.
31. Komter A. Social Solidarity and the Gift. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 246 p.
32. Malinowski B. Argonauts of the Western Pacific. London : Routledge, 2014. 542 p.
33. Mauss M. The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies / trans. W. D. Hall. London : Routledge, 1990. 224 p.
34. World Giving Index. 2022. Global trends in generosity. Charities Aid Foundation (CAF). 2022. URL: <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2022-publications/caf-world-giving-index-2022>(дата звернення 12.05.2025).
35. World Giving Index. 2023. Global trends in generosity. Charities Aid Foundation (CAF). 2023. URL: <https://www.cafonline.org/docs/default-source/updated-pdfs-for-the-new-website/world-giving-index-2023.pdf> (дата звернення 12.05.2025).
36. World Giving Index. 2024. Global trends in generosity. Charities Aid Foundation (CAF). 2024. URL: https://www.cafonline.org/docs/default-source/inside-giving/wgi/wgi_2024_report.pdf (дата звернення 12.05.2025).

Анотація

Лобанова А. С., Орел В. І. Дарування як соціальний феномен: витоки, сутність, сучасні прояви. – Стаття.

У статті на основі міждисциплінарного аналізу, що поєднує етичний, антропологічний, соціологічний, філософський підходи (Аристотель, А. Августин, К. Маркс, Ф. Енгельс, Б. Малиновський, М. Мосс, Ж. Бодріяр, П. Бурдьє, М. Гodelьє), обґрунтовано, що дарування є соціальним феноменом, оскільки має глибоке історичне коріння, існувало в усі періоди розвитку людської цивілізації, модифіковані форми якого існують в сучасності в усіх, без винятку суспільствах.

Доведено, що дарування має подвійний характер, з одного боку, воно є механізмом символічного обміну, а з іншого – комунікативним інструментом відтворення соціальної солідарності та ієрархії. Обґрунтовано, що дарування як усталена форма суспільної взаємодії, одночасно реалізується як соціальний процес, оскільки має динамічний характер і як соціальна практика, що властива як індивідам, так і соціальним групам. З'ясовано, що дарування має такі характерні риси, як динамічна трансформація їх форм; соціальне маркування суб'єктів; виробництво соціальних норм; легітимацію дару; інституціоналізацію і самовідтворення.

У контексті війни в Україні простежено зміщення фокусу з локально обумовлених форм обміну до макросоціальних структур, зокрема цифрових трансакційних платформ благодійності, тобто від приватного дарування до колективних, масових практик підтримки – волонтерства, donatів, благодійності, культурного опору та горизонтальної взаємопідтримки. Показано, як через дарування конструюються нові соціальні зв'язки, відновлюється довіра, мобілізуються ресурси громадянського суспільства. Аргу-

ментовано, що дарування в українському соціумі виконує роль не лише інструменту матеріального обміну, а й механізму зміцнення морального порядку й національної єдності і потребує свого подальшого дослідження.

Ключові слова: дарування, соціальна взаємодія, комунікація, соціальна практика, соціальний процес, символічний обмін, донат, волонтерство, суспільна солідарність.

Summary

Lobanova A. S., Orel V. I. Giving as a social phenomenon: origins, essence, and contemporary manifestations. – Article.

The article provides an analytical reflection on the phenomenon of gift-giving as a social practice and social process, substantiating its modern forms. Based on an interdisciplinary analysis that integrates ethical, anthropological, sociological, and philosophical approaches (Aristotle, Augustine, K. Marx, F. Engels, B. Malinowski, M. Mauss, J. Baudrillard, P. Bourdieu, M. Godelier), the authors argue that gift-giving is a social phenomenon. With deep historical roots, it has existed throughout all periods of human development, and its modified forms are present today in all societies without exception.

It is demonstrated that gift-giving has a dual nature: on one hand, it functions as a mechanism of symbolic exchange; on the other, it serves as a communicative tool for reproducing social solidarity and hierarchy. Gift-giving is interpreted as a stable form of social interaction that simultaneously unfolds as a dynamic social process and as a social practice characteristic of both individuals and social groups. It is shown to possess such features as the dynamic transformation of its forms, social marking of subjects, production of social norms, legitimation of the gift, institutionalization, and self-reproduction.

In the context of the war in Ukraine, the focus has shifted from locally conditioned forms of exchange to macro-social structures, particularly digital cross-border charity platforms. This reflects a transition from private gift-giving to collective, mass support practices—volunteering, donations, philanthropy, cultural resistance, and horizontal mutual aid. It reveals how gift-giving constructs new social bonds, restores trust, and mobilizes the resources of civil society. The authors argue that in Ukrainian society, gift-giving serves not only as a tool of material exchange, but also as a mechanism for reinforcing moral order and national unity, and thus requires further scholarly attention.

Key words: gift-giving, social interaction, communication, social practice, social process, symbolic exchange, donation, volunteering, social solidarity.

Дата надходження статті: 29.05.2025

Дата прийняття статті: 10.06.2025

Опубліковано: 10.09.2025